

Tolerantlıq Azərbaycan xalqının həyat tərzidir

Məscid, kilsə, sinaqoq. Onların bir məkanda yerləşməsi Bakı üçün səciyyəvi mənzərədir. Azərbaycanın paytaxtında azan səsi eşitməklə yanaşı, pravoslav və katoliklərin, yəhudilərin dini ayinlərinin də şahidi olmaq mümkündür. Şəhərin küçələrində isə müxtəlif dillərdə danışan insanlar görmək olar.

Milli və dini tolerantlıq müasir dünyamız üçün xüsusi aktualıq kəsb edən mövzudur. Artıq tolerantlığın "Azərbaycan modeli" kimi çox işlədilən bir ifadə yaranıb. Mövzuya artan marağın səbəbini başa düşmək çətin deyil: XXI əsr bəşər tarixini milli və dini ədavətin qızıxdığı, milli-dini zəmində qarşıdurmaların müharibə həddinə çatdığı yüzillik kimi düşə bilər. Dini-millî nifrət, eyni zamanda, terrorizmi qidalandıran amillərdən biridir və o, dünyamızın başı üzərindən Domokl qılıncı kimi asılıb.

Azərbaycan heç vaxt monoetnik dövlət olmayıb, ən əsası isə buna can atmayıb. Tariximizə zərərbinlə baxanlar belə, burada milli-dini zəmində bir itxıf, qarşıdurma nümunəsi tapa bilməzlər. Bu, siyasətdir, yoxsa ənənə? Mən ikincinin üzərində dayanardım. Digər dinlərə, xalqlara hörmətlə yanaşmaq, onlara dost gözü ilə baxmaq bizim iliyimizə və qanımıza hopub. Babalarımız, ulu babalarımız belə olub, onların babaları və ulu babaları da.

Siyasət çətin ki, yox yerdən nə sə yarada bilsin. O, ənənəni dirçəldə, yaşada və zənginləşdirə bilər. Azərbaycanın dövlət siyasəti də bu gün məhz xalqımızın qədim tolerantlıq ənənələrini yaşatmağa, onu yeni çalalarla zənginləşdirməyə və inkişaf etdirməyə yönəlib. Bu işlər artıq elə bir yüksək səviyyəyə çatıb ki, dünyanın çox yerindən görünür, diqqət çəkir və təqdir olunur. Prezident İlham Əliyevin, ondan əvvəl isə ulu öndər Heydər Əliyevin yürütdüyü siyasətdə tolerantlıq həmişə ön sıralarda yer tutub. Qədim əyyamlarda instinktiv, bəlkə də kortəbii hiss olan tolerantlığa artıq elmi istiqamət verilir. Ötən il Azərbaycanda etnik və dini tolerantlığın inkişafına xidmət edən iki yeni institut yaradılıb. Millətlərarası multikulturalizm və dini məsələlər üzrə dövlət müşaviri vəzifəsi təsis olunub və Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi fəaliyyətə başlayıb. Prezident İlham Əliyevin himayəsi ilə Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun keçirilməsi ənənə halını alıb. Prezidentin Forumdakı çıxışından götürülmüş bu sitat məsələnin mahiyyətinə tam aydınlıq gətirə bilər: "Azərbaycan əsrlər boyu burada yaşayan bütün millətlərin, dinlərin nümayəndələri üçün vətən olmuşdur. Biz fəxr edirik ki, bu gün də müstəqil Azərbaycan çoxmillətli və çoxkonfessiyalı ölkədir. Burada bütün dinlərin nümayəndələri, bütün millətlər bir ailə kimi sülh, mehribanlıq, qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşayırlar. Bu, bizim böyük sərvətimizdir, böyük üstünlüyümüzdür və hesab edirəm ki, Azərbaycanın inkişafında bu amil də öz rolunu oynamışdır".

Prezident bu fikirdədir ki, tolerantlıq, multikulturalizm, dözümlülük yeni ifadələr olsa da, bunların hər biri Azərbaycanda qədimdən mövcud olub. Dini mənsubiyyətinə fərq qoyulmadan bütün tarixi abidələr eyni diqqət və qayğı ilə qorunur. Dövlət Şamaxıda 1270 il əvvəl tikilmiş məscidi bərpa etməklə yanaşı, Zərdüştlük dininin abidəsi olan Atəşgah məbədinə qoruyub saxlayır. Eyni zamanda, sinaqoqun tikintisində öz dəstəyini göstərir. Qədim alban kilsələrini dövlət vəsaiti hesabına bərpa olunur, pravoslav, katolik kilsələri fəaliyyət göstərir. Bu mənzərəni də çox nadir yerlərdə görmək olar.

* * *

Azərbaycanda tolerantlığın dərin kök atmasının səbəbləri, multikultural dəyərlər barədə təsəvvürləri tutuşdurmaq, müqayisələr aparmaq məqsədilə mütəxəssislərin fikirlərini öyrənmək qərarına gəldim. KİV-də bu mövzuda bir çox məqalə və müsahibələr dərc olunub. Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə dövlət müşaviri, AMEA-nın haqqı üzvü Kamal Abdullanın AZƏRTAC kanalları ilə yayılmış "Azərbaycanda multikultural təhlükəsizlik prinsipləri" sərəlövhəli məqaləsi məsələyə elmi şəkildə və kompleks yanaşılması ilə diqqəti xüsusilə cəlb edir. Kamal müəllim Azərbaycanda müxtəlif konfessiya üzvlərinin bir-birinə tolerant, dostluq münasibətinin əsasında dayanan amilləri belə izah edir: "Azərbaycanda belə bir mühitin olması onunla bağlıdır ki, ölkə başçısı, bütövlükdə dövlət müxtəlif konfessiyalara bərabər siyasi münasibət bəsləyir. Heç birini digərindən fərqləndir-

mir. Bərabər siyasi münasibət də öz növbəsində konfessiyaların bir-birinə və hər birinin ayrılıqda dövlətə tolerant münasibətini şərtləndirir".

Azərbaycan, doğrudan da, müxtəlif xalqların dinc, dostluq, qardaşlıq şəraitində yaşadığı, sevinci və kədəri birgə bölüşdüyü məkandır. Ölkəmizi bu mənada al-əlvan xaliyə bənzətmək olar: udinlər, avarlar, ləzgilər, yəhudilər, talışlar, ruslar, gürcülər, kürdlər bu xalqın naxışlarıdır. Ulu öndər Heydər Əliyev bu barədə danışarkən deyirdi: "Dövlət, öl-

kə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki onların hər biri ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir".

Mədəni müxtəlifliyin qorunmasında vacib şərtlərdən biri bu işə dövlətlə yanaşı vətəndaş cəmiyyəti və onun fəaliyyətini dəstəkləyən qurumların da cəlb olunmasıdır. Heydər Əliyev Fondu, Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası, Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondu, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, Bilik Fondu bu istiqamətdə real işlər görürlər.

Kamal müəllimin məqaləsində bir maraqlı faktla da rastlaşdım. Belə məlum olur ki, "Azərbaycan multikulturalizmi" bir fənn kimi də avropalıları özünə cəlb edir. Litva, Gürcüstan, Rusiya, Bolqarıstan, Belarus, İtaliya, Çexiya universitetləri artıq Azərbaycana olan maraqlarını "Azərbaycan multikulturalizmi" fənninin tədrisi vasitəsilə də nümayiş etdirirlər.

Əsası ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş multikulturalizm siyasəti müasir dövrdə Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilir. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, tolerantlıq, multikulturalizm xalqımızın həyat tərzinə çevrilib. Multikulturalizmin vətəndaş cəmiyyətində həyat tərzinə çevrilməsi onun inkişafının ən yüksək mərhələsidir. Bu mərhələdə bəşəri dəyərlərin, mərhəmət, şəfqət, dözümlülük, dəyərvermə kimi hissələrin cəmiyyətdə yayılması xüsusi mənə kəsb edir.

* * *

Tolerantlığın Azərbaycan xalqının həyat təzi olduğunu təsdiqləyən çoxsaylı misallar çəkmək olar. Bunu digər xalqların nümayəndələrinin öz dilindən eşitmək daha inandırıcı təsir bağışlayır. Bakıda birinci Avropa Oyunlarının keçirildiyi günlərdə "Nezavisimaya qazeta" (Rusiya) Azərbaycanda dünyaya nümunə ola biləcək tolerantlıq mühitindən heyranlıqla söhbət açırdı.

Məsələn, müəllif yazır: "Azərbaycan azərbaycanlı əhalinin üstünlük təşkil etdiyi dövlətdir, amma ölkəni monoetnik adlandırmaq olmaz. Burada ləzgilər, avarlar, talışlar, tatarlar, türklər və çoxlu başqa xalqlar, o cümlədən çox böyük rus icması yaşayır. Azərbaycanda təqribən 120 min rus var. Onları Rus Pravoslav Kilsəsi və Rus İcması birləşdirir. Rus İcmasının sədri, Azərbaycan parlamentinin deputatı Mixail Zabelin vurğulayır ki, təşkilata üzvlük rəsmi deyil. Bu qurum milliyyətindən asılı olmayaraq, rus ənənələrini bölüşən hər kəsi birləşdirir".

Həyat yolları heç də həmişə hamar olmur. 1990-cı ilin əvvəllərini yada salın. Sovet ordusu Bakıya hücum edib qanlı qırğın törətmişdi. Bakıdakı rus hərbiçilərinin ailələri təşviş keçirirdilər. Yaxınları ordu tərəfindən qətlə yetirilən insanlar öz qisasını burada yaşayan ruslardan ala bilirdilər. Bu hadisələrdən bir qədər sonra Sovet İttifaqının dağılması rus icmasının tərəddüdlərini daha da artırırdı. Mixail Zabelin həmin mürəkkəb dövrü xatırlayaraq deyir: "Sovet İttifaqı dağılanda ruslar yanımıza gəlib nə edəcəklərini, - getsinlərimi, yoxsa qalsınlarımı, - deyə soruşurdular. Çox mürəkkəb bir dövr idi. Ruslara düşdükleri şəraitə uyğunlaşmaqda kömək etmək lazım gəlirdi. Birinci vəzifə rus məktəblərini, rus dilini və ənənələrini qoruyub saxlamaq idi. Yaxşı ki, 1993-cü ildə hakimiyyətə Heydər Əlirza oğlu Əliyev gəldi. O, bizi başa düşdü, dəstəklədi, mərkəzimiz üçün yer ayırdı. Hazırkı Prezident İlham Heydər oğlu Əliyev elə həmin xalqlar arasında dostluq, indi isə tolerantlıq və multikulturalizm ad-

landırılan dəyərləri dəstəkləyir".

Bəzi postsovet ölkələrində ruslara münasibət heç də birmənalı deyil. Bu səbəbdən onlar köçüb gedirlər. Azərbaycanda isə belə problem yoxdur. Bu barədə danışan Rus İcması şurasının sədr müavini Yuri Zenin deyir: "Əgər insan burada yaxşı və rahat yaşayırsa, milli əlamətə görə təqib olunmursa, onun inkişafına, mədəniyyətinə və ənənələrinə riayət etməsinə, dini etiqadını qoruyub saxlamasına imkan yaradılırsa, onda nə üçün köçüb getməlidir. Bakıda üç kilsə fəaliyyət göstərir, özü də onlar dövlət tərəfindən bərpa edilib".

Mixail Zabelin müxbirə belə bir epizod danışır: "Mən, rus millətindən olan şəxs, bazaraya gəlib, Azərbaycan dilində danışsım, mənə rus dilində cavab verirlər. Şəhərin hər yerində rusca danışanlar və dilimizin mövqeyi çox möhkəmdir. Respublikanın hakimiyyət orqanları başa düşür ki, bu, bir sərvətdir, dil çərçivələrinin məhdudlaşdırılması, yalnız bir dilin saxlanması istənilən ölkənin mədəniyyətini yoxsullaşdırır".

Hazırda Azərbaycanda 16 rus və 356 qarışıq məktəb, respublikanın bütün ali məktəblərində rus dilində fakültələr var. Həmin fakültələrdə 16 mindən çox tələbə təhsil alır.

* * *

İndi isə dünyadakı mənzərəyə nəzər yetirək. Ksenofobiya, millidini ayrı-seçkilik ən inkişaf etmiş ölkələrdə belə qarşısalmaz sel kimi yayılmaqdadır. Xristian rəsəmlər Məhəmməd peyğəmbərin karikaturasını çəkib tirajlayır, nümayişkarənə şəkildə müsəlmanların heysiyyəti ilə oynayırlar. Nəticəsi nə olur? Fransada "Şarl Hebdo" satirik jurnalına hücum edildi, 10-dan çox insan insidentin qurbanı oldu. Kimsə fitva verir, Quranı Kərimi yandırırırlar. İslamın mahiyyəti təhrif olunur, dini ədavət qızışdırılır. Bəzən bu, bilərəkdən edilir, millətlər və dinlər arasında nifaq salmaq niyyəti güdüldür. Bəzən isə emosiyalara qapılanlar bunun doğura biləcəyi ağır nəticələri nəzərə almırlar. Qərbdədir ki, bu kimi hallar əsasən özünü demokratiyanın beşiyi adlandıran Qərbdən gəlir. İslam hümmətinin İsa peyğəmbərin karikaturasını çəkdiyi, yaxud onun barəsində hədyan danışdığını eşitmişinizmi? Hansısa müsəlman ölkəsində İncili, Tövrəni yandıran olubmu? Hər halda son illər belə hadisələr baş verməyib.

Dünya sanki orta əsirlərin səlib yürüşləri dövrünə qayıdır. İyunun axırlarında AŞPA sessiyasında hollandiyalı deputat İslam dini haqqında olduqca mənfi və yanlış fikirlər söylədi. Həmin sessiyada iştirak edən azərbaycanlı deputat Qənirə Paşayeva buna bəgənə qala bilmədi və Faber Van de Klaşorsta qəti etirazını bildirdi. Rasizmin, dözümsüzlüyün hər zaman faciəli sonluqla nəticələndiyini, özünün bu cür hallardan əziyyət çəkən bir ölkənin vətəndaşı olduğunu diqqətə çatdıran Qənirə Paşayeva Azərbaycanı misal çəkərək dedi: "Azərbaycan müxtəlif millətlərə və dinlərə məxsus insanların birgə mehriban yaşadığı bir ölkə olmaqla yanaşı, bu ölkədə təhsil, kütləvi informasiya vasitələri və digər vasitələrlə tolerantlığın daha da artması istiqamətində ciddi işlər görülür. Çünki biz hesab edirik ki, rasizmin və dini dözümsüzlüyün artdığı cəmiyyətlər mütləq ciddi problemlər və faciələrlə üzləşəcək. Azərbaycanda yaşayan müxtəlif dinlərin və millətlərin nümayəndələri heç vaxt dözümsüzlük və ya hansısa fobiya ilə rastlaşmayıblar. Neonasizm, dözümsüzlüyə, ksenofobiya əks qüvvə olan tolerantlıq və multikulturalizm Azərbaycanda əsrlərlə mövcud olub".

AŞPA-nın 25 iyun sessiyasına bir qədər geniş yer ayırmağım təsadüfi deyil. Həmin iclasda dini dözümsüzlüyün, islamofobiyanın səbəb ola biləcəyi ağır faciələrə dair xəbərdarlıqlar səslənirdi. Çox gözləmək lazım gəlmədi. Ertəsi gün, iyunun 26-da Tunisdə xarici turistlərə hücum oldu. Müsəlman gənc avtomatla 38 xristian turisti qətlə yetirdi. Yenə həmin gün Küveytdə şis məscidi partladıldı. Onlarca insan öldü.

Milli-dini zəmində baş verən bu və digər qarşıdurmaların, terror hadisələrinin dözümsüzlükdən, fobiyalardan qidalandığı artıq heç bir şübhə doğurmur. O da şübhə doğurmur ki, müasir dünyada tolerantlıq və multikulturalizmə heç bir alternativ yoxdur.

Əsəd MƏMMƏDOV
AZƏRTAC-ın müxbiri

Qeyd: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçün